

El

Frank Westerman
Negro

Pistorius & Olšanská
Příbram 2007

PŘELOŽILA MAGDA DE BRUIN-HÜBLOVÁ

Vydáno s laskavým přispěním nadace
Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds

El Negro en ik
Copyright © 2004 by Frank Westerman
Translation © Magda de Bruin-Hüblová, 2007
ISBN 978-80-87053-11-9

Je možné zjistit příčinu smrti někoho, kdo je už půldruhého století mrtvý?

Tým devíti patologů se o to v červnu 1993 pokusí. Na stole leží dobře konzervované tělo bezejmenného Afričana, který zemřel v roce 1830 nebo 1831 – „objekt číslo 1004“.

Preventivně, aby se vyloučil i stín předpojatosti, zvolí bílí lékaři – soudní antropologové, radiologové a toxikologové – jako motto pitevní zprávy citát Martina Luthera Kinga: „Mám sen, že jednoho dne tento národ povstane a bude skutečně žít podle svého kréda: ‚Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni.‘“ Lékaři pracují obezřetně; začínají ohledáním. Každý čtvereční centimetr prohmatají, proklepou a prostudují pod zvětšovací sklem. Po levém boku, od kyčle do podpaží, se táhne dlouhá jizva – jako zdrhovadlo potápěčského obleku. Je to řezná rána, nehluboká a sestehovaná. Jediné

další poškození je chybějící proužek předkožky: zemřelý je obřezán. Jinak je tělo bez oděrek, podlitin či podobných zranění.

„Známky vnějšího násilí, které by svědčily o traumatické smrti, jsme nezjistili,“ oznamují patologové.

Z analýzy chrupu vyplyne, že se muž dožil dvaceti sedmi let – s tolerancí plus minus tři roky. Byl malé postavy: za života měřil 135, nejvýš 140 cm. Prsty u nohou jsou daleko od sebe, což by mohlo svědčit o tom, že zdolával velké vzdálenosti bos.

Dermatologickým vyšetřením se zjistilo, že kůže je vydělaná jako teletina. V pórech se nacházejí zbytky arzenu, které narušily pigment – což mělo za následek vyblednutí původní barvy kůže. Aby se tomuto procesu zabránilo, byl na pokožku ve vrstvičkách nanesen krém na boty.

V nemocnici dr. Josepa Truety v katalánském provinčním městě Girona tělo zrentgenují. Prosvícené snímky odhalí, že páteř je nahrazena dvěma železnými pruty. Tak jako zpevňuje betonovou sochu armatura, podpírá tohoto muže zevnitř od hlavy k patě dvojí ocelový drát.

Ve výši klíční kosti odhalí radioskopie dřevěné příčné břevno nahrazující ramena, na němž jsou zavěšeny původní pažní kosti (*humerus, radius, ulna*). Svalovina, orgány a tukové vrstvy byly odstraněny; tělo je vycpané slámou.

Lékaři oceňují preparátorovu práci: ačkoliv byla muži vyňata páteř, vykazují proporce jeho těla „dokonalou harmonii“.

K určení rasy objektu 1004 sáhnou posmrtní badatelé po antropometrii. Tato technika k etnickému určení lidské kostry vychází ze tří hlavních skupin: kavkazské (bílé), mongoloidní (žluté) a negroidní (černé) rasy. Na základě tuctu kritérií, k nimž patří například lebeční index (šířka vydělená délkou krát sto) a stavba nosní dutiny (kapkovitá, kulatá či oválná), badatelský tým konstatuje, že má před sebou „negroida se znaky afrického Křováka“.

Jediný náznak možné příčiny smrti je deformace nehtů na prstech rukou i nohou, která by mohla svědčit o plicní chorobě s fatálním koncem.

Ze vzácného organického materiálu (přesně řečeno z ochlupení genitálií) odebere tým lékařů vzorek k určení profilu DNA. Tento dědičný kód nezanesou do zprávy, ale uloží do trezoru na gironské radnici.

Banyoles, 1983

Autostop je jako býčí zápasy. Stopař zaujme místo na krajnici, mírně nachýlený dopředu, ale zpříma, s kusem kartonu u boku. Přiřítí se automobilista, mihne se kolem. A když nás přece jen nabere, nemáme ponětí, kde skončíme.

V prosinci 1983 jsem jezdil stopem po Španělsku. Ve společnosti jednoho kamaráda (stejně jako já univerzitního studenta prvního ročníku) jsem bloumal po parkovacím pruhu před velkoobchodem keramikou. Nízko stojící slunce nám svítilo do očí, ale bylo dostatečně slabé, abychom se do něj mohli bez mžikání dívat. Silniční sloupky i navršené hrnce a amfory za námi se utápěly v slunečním jasu. Příjezd k firmě Cerámica García S.A. střežili dva sádroví lvi s nataženými předními tlapami.

Bylo nám devatenáct. Co nám záleželo na tom, že se neposunujeme ani o píd' dál? Nebo že roztřepený okraj Girony s velkoprodejnou postelí, hospůdkou pro řidiče kamionů a skleníky potaženými fólií vypadá ošuntěle. V dálce chňapaly tesáky Pyrenejí po nebeské klenbě, to byl úchvatný pohled. Střídavě

jsme třímali ceduli s naším cílovým městem FIGUERES, nejprve ještě soustředěně a plni naděje, ale po nějakých dvou hodinách stále prosebněji a teatrálněji. Projíždějící automobilisté tukali na volant nebo na čelo. Pro stopaře je Španělsko zoufalá země obývaná xenofobními typy, které se osaměle přesunují ve svých kovových ulitách. Už jen trasa Barcelona-Girona (nece-lých sto kilometrů) nám zabrala osm hodin.

Současně se sluncem klesla i teplota, takže nám najednou bundami začalo studeně profukovat. Když pak přece jen pěkný kus za lvy zabrzdil Renault 4, vrhli jsme se i s bagáží k němu. Řidič vystrčil bradatou hlavu. Nejede do Figueres, ani tím směrem (*dirección*, zachytil jsem), ale jestli chceme, můžeme se svézt až do Banyoles.

Bez váhání jsme nasedli. Já dopředu, abych udržoval pří-padný hovor. Celý trimestr jsem v jazykové laboratoři louskal španělská slovíčka. Ta metoda se jmenovala *Cuanto antes*. Co nejrychleji. Ale jen s kazetou a sluchátky, nekonečným opako-váním receptu na studenou polévku *gazpacho* se člověk špa-nělsky ještě nenaučí. K tomu je třeba jet přímo do Španělska.

Křečovitě jsem ze sebe vypravil, že začíná být chladno, hlav-ně kvůli tomu větru.

„*Tramontana*,“ upřesnil řidič a posunul páčku topení z modré na červenou. „Vrhá se dolů tam z těch zasněžených plání.“

Náš řidič vypadal zdivočele, jako by stopoval on. Rýhy v obli-čeji se rozbíhaly vějířovitě do všech stran, špička nosu tvořila střed. Podobu hvězdy podtrhovaly dokonce i žilky v koutcích očí.

Jmenoval se Ricardo. Byl geolog, nebo tedy vulkanolog, a pra-coval jako hlídač v sopečném parku Garrotxa. Jestlipak víme, že kraj, do něhož vjíždíme, je podobaný čtyřiatřiceti vyhaslými krátery?

To jsme netušili.

„Jezero Banyoles je přímo propojené se sopkami. Živí ho voda z hloubky.“

O existenci městečka Banyoles (nebo je to vesnice?) jsme se dozvěděli sotva před pěti minutami, a teď je tam ještě k tomu stejnojmenné jezero. Získal jsem z toho dojem, že našemu řidiči působí potěšení, že nás odváží daleko od Figueres.

Jako by mi četl myšlenky, zeptal se: „A proč jste vlastně chtěli do Figueres?“

Jmenoval jsem muzeum Salvadora Dalího. „Můj kamarád studuje na výtvarné akademii.“ *Acadèmia del arte*, slyšel jsem se říkat.

Vulkanolog na to neodpověděl. Možná dával přednost realismu lesů před surrealismem rozteklých hodiněk.

Asi po minutě ticha Ricardo poznamenal: „Mluviš pěkně kastilsky.“

Znělo to jako poklona, ale upřímně řečeno jsem to vůbec nechápal. Kastilsky? Mám snad nějakou divnou výslovnost? Nebo chtěl říct katalánsky?

„Kastilsky,“ opakoval. „Jazyk Madridu.“

„Jo tak,“ řekl jsem neutrálně – s plným vědomím naivity, kterou jsem prokázal. Cítil jsem, jak rudnu, a zatímco jsem odvrátil hlavu ke svahu s hrbolatým vzorkem révových keřů, začalo mi docházet, proč moje nadšeně nacvičená španělština budí kromě sympatie i nevoli. Když jsem se zeptal na Gironu, důrazně mi ukazovali cestu do Girony. Katalánci jsou zřejmě tak hrdí na svůj jazyk, že španělštinu označují za kastilštinu, aby ji tak degradovali ze státního jazyka na místní: existuje Katalánsko s hlavním městem Barcelonou, a pak je taky Kastilsko, se střediskem v Madridu. Tedy dvě oddělené, *rovnocenné* veličiny.

„Přesně tak,“ řekl vulkanolog. Zadíval se do postranního zrcátka, aby mohl předjet nákladní auto. Silnice se začala víc

kroutit a také stoupat – příští tři kilometry hrozilo nebezpečí přebíhajících jelenů. Ricardo vyprávěl, že je redaktor horolezeckého časopisu. Vychází v katalánštině a existuje už od roku 1925. „Za Franka jsme každý měsíc přinesli reportáž o nějaké sjezdovce nebo o nové horolezecké trase. Dbali jsme na to, aby na titulní stránce bylo pokaždé nějaké neutrální téma. To bylo životně důležité, abychom mohli i nadále vycházet v katalánštině.“ Ve skutečnosti, vysvětloval, byl článek na obálce jen zástěrka, protože redakce uvnitř listu vytvořila pololegální platformu k udržování katalánské kultury. Mezi mapičkami lyžařských běžeckých tratí a černobílými fotografiemi horských chat se skrývaly příběhy o národopisu a archeologii a někdy i o občanské válce.

„I když je Franco už osm let po smrti, máme pořád ještě status odbojového listu,“ řekl Ricardo.

Na střední škole jsem pro seznam četby četl *Hold Katalánsku* od George Orwella, a věděl jsem tedy, že generalissimo zapojil v roce 1937 do bojů německou legii Kondor, aby pokryla Guerniku kobercem bomb a zlomila tak morálku Basků. Ale neuvědomil jsem si, že Franco potlačoval separatismus také tím, že umlčoval krajové jazyky, v tomto případě katalánštinu.

„Před deseti lety se tu knihy v katalánštině skoro nedostaly. Byl to kontraband,“ říkal Ricardo. „Člověk musel překročit Pyreneje a koupit si je v Perpignanu.“

Projeli jsme kolem továrny, která měla na střeše rudý neonový nápis CHOCOLATES TORRAS. V příštím okamžiku jsme zdánlivě nezmírněnou rychlostí vjeli do zástavby Banyoles. V paměti mi utkvěl kruhový objezd před místní nemocnicí s betonovou tabletou aspirinu v nadživotní velikosti jako otočným kotoučem uprostřed. A jinak hodně umně prořezaných platanů a starodávné náměstí Plaza Mayor, kde se shromažďovala mládež na skútrech.

Bylo jasné, že v Banyoles přenocujeme. Ricardo nás vysadil na rohu ulice uvnitř města a omluvil se, že nás nemohl dovézt do Figueres. „Ale když už se zajímáte o kulturu,“ řekl při loučení, „Banyoles má krásné přírodovědné muzeum. Nejstarší v provincii, a je proslavené vycpaným černouškem.“

Doslova tak to řekl: ne „negro“, ale „negrito“.

Umění mi mnoho neříkalo. V mém studentském pokoji visel plakát s věčným oběhem vody od Eschera, to ano, a Magrittova dýmka s nápisem „ceci n'est pas une pipe“ byla samozřejmě geniální. Ale většinu umělců jsem považoval za sebestředné typy; a pokud už si určili nějaký společenský úkol, zřídka ho uskutečnili. Ať už jsme o tom cestou rokovali sebečastěji, v tomto bodě jsme se s kamarádem nedokázali shodnout. Byl jsem prostě jiný než on a usiloval jsem o pozemštější cíle. Chtěl jsem se stát rozvojovým pracovníkem, tedy člověkem prospěšným tím, že předává praktické znalosti porobeným a vykořisťovaným národům. Obor, který jsem začal studovat, tropická agronomie, vychovával inženýry navrhující zavodňovací systémy a zavádějící je v zemích třetího světa.

Má volba pomoci rozvojovým zemím se zrodila na střední škole, v podmínkách, které v mém případě nenechávaly příliš prostoru pro nezávazné „dělej, co tě baví“. Souviselo to s tím, že se nám dostávalo protestantského vzdělání, solidního a strohého. ABY POZNALI TEBE, hlásala litinová písmena na stěně auly. Vyučování začínalo ve všech třídách v 8.15 čtením z bible. Den co den nám vštěpovali lásku k bližnímu a nastavování levé tváře tomu, kdo nás udeřil do pravé. Přijal jsem tento pacifismus za svůj a strašně jsem se rozhořčoval na kantory, kteří ústy hlásali lásku k bližnímu, a současně obhajovali politiku hvězdných válek Ronalda Reagana. To bylo pokrytecké. Byl jsem toho názoru, že člověk má být důsledný a odmítat veške-

ré násilí, proto jsem nosil kalhoty s laclem (což byl sám o sobě manifest) a na levé kšandě, hned nad přezkou, odznáček ve tvaru zlomené pušky. V té době se na naší škole objevil první palestinský šátek. Bojkotovali jsme grepy z Jihoafrické republiky, chodili do čajovny na ovesné koláčky, byli solidární s revolucí v Nikaragui – a veškeré ty sympatie i antipatie spolu v našich očích souvisely.

Dnes pokládám za rozhodující okamžik, kdy mi hodili do schránky předvolání k odvodu. Když jsem lístek z ministerstva obrany ze schránky vybíral, bylo mi jasné, že mě nečeká zdravotní, ale charakterový test.

Ráno před odvodem jsem se samozřejmě oblékl jako obvykle – důsledek mé důslednosti.

„Všichni svléknout,“ zněl první pokyn vojáka v uniformě. „Kalhoty a spodky si nechte; za tři minuty ať jste v tělocvičně.“

Sledoval jsem, jak se ke mně s pozvolnou neodvratností ropného tankeru šine následující scénka: pošklebování těm jediným lacláčům mezi samými naháči.

„Tady není nic k smíchu,“ zabručel armádní lékař zpod kníru. Postavil nás do řady, od největšího k nejmenšímu, a přecházel kolem nás kvůli zběžné prohlídce. Kluka s propadlým hrudníčkem odstrčil na znamení, že může jít. Mě si vytáhl dopředu. „Co je tohle?“ Než jsem stačil otevřít pusu, stáhl mi jedním pohybem obě kšandy.

Později si mě vzal stranou do ordinace. „Takže ty nechceš na vojnu?“

Ležel jsem na zádech na lůžku, ve spodkách. „Chci dělat náhradní službu.“

Armádní lékař mi přitlačil kolena jedno po druhém k bradě a poslouchal, zda v nich zapraská. „To je teda dobrodružství! Dva roky překládat papíry v obecním archivu z jedné hromádky na druhou – to tě láká?“

„Ne,“ řekl jsem. „Chci do Afriky.“

„Do Afriky?“

„Nebo do Latinské Ameriky. V každém případě na rozvojovou práci.“

Teď vidím, že ten výrok proměnil v té chvíli ještě matnou myšlenku v pevné předsevzetí.

Že jsme skutečně dorazili do obecního muzea, za to jsme – víc než Ricardovi – vděčili školačkám v Banyoles. Ráno, po snídani s kávou a smaženými *churros*, jsme otáleli na chodníku před penzionem Comas. Doleva, nebo doprava? Střechy Banyoles se leskly v zimním světle – ale nikde ani živáčka. Tato kulisas zůstala na okamžik nedotčená, když vtom se zaplnila vrískotem a hihňáním třídy vybíhající ze školy. Holky s copy se tlačily pod přístřeškem CHOCOLATES TORRAS a s kouřícími šálky v hrsti se pak rozbíhaly na všechny strany.

Když jsme se k nim blížili, zahlédl jsem na průčelí proti škole nápis: Darderovo přírodovědné muzeum. Vchod byl za rohem, za trojicí holých platanů. Stromy se podobaly svícům se silnými rameny, která trčí pokřiveně, téměř zlobně vzhůru. Vzali jsme za kliku, ale muzeum bylo zavřené.

„Počkejte,“ zvolala jedna školačka. „Señora Lola má klíč.“ Přehodila si pramen vlasů přes rameno a zmizela za výlohou kadeřnictví, zatímco my jsme zírali vzhůru na basreliéf na zdi. DR. FRANCISCO DARDER (1851–1918), hlásal nápis. A dál: ZVĚROLÉKAŘ, ZAKLADATEL BARCELONSKÉ ZOO. Pohled z profilu zachycoval pána v mondénním, rozevlátém klobouku. Dr. Darder měl na hřbetu nosu hrbolky, vějířky vrásek od oka k licousům a upřený pohled, jako by se kochal něčím, co my nevidíme. Muzeum existovalo díky jeho soukromé sbírce vycpaných zvířat.

„Je opravdický,“ vykřikla čiperná, asi desetiletá holčička.

„Kdo je opravdický?“

„El Negro!“ Hlas zavřískl na celé náměstíčko provázen záchvaty smíchu jejích kamarádek.

V příštím okamžiku vyšla z kadeřnictví seňora Lola s vestou přehozenou přes ramena. Křehká dáma se špičatou bradou, z níž trčelo několik chloupků. V ruce držela kroužek s klíči a probírala ho jako růženec. Seňora Lola muzeum otevřela, prodala nám po padesáti pesetách lístky a nasměrovala nás k plazům.

„Tudy,“ poručila. „A pak pokračovat ve směru hodinových ručiček.“

Sebejistě jsme vkročili do první místnosti. Přejeli jsme prsty po hřebeni leguána a ťukali na želvy obrovské na zdech, byly jedna větší než druhá. U kolen se nám to hemžilo kajmany seskupenými kolem tabulky: NEDOTÝKAT SE. Jako by nám mohli – chňap! – ukousnout ruku.

Po plazech následovali ptáci. Vybavuju si sbírku pštrosích vajec velikosti říčních kamenů – byla úchvatnější než samotní pštrosi. Ve skleněné voliére se tlačila drobotina (kolibříci, kanárci, andulky). To bylo možná něco pro ornitology, ale nás to nezajímalo. Směřovali jsme k Sálu člověka, v prodloužení Sálu savců. Když jsme prošli kolem žebřin s lidoopy a kolem kostry gorily, změnila se naše rozjívěnost v lehké zamrazení.

Tady je: vycpaný černoch z Banyoles. V pravé ruce oštěp, v levé štít. Bdělý a mírně přihnutý, s povytaženými rameny. Polonahý, v týle čelenku z palmových vláken, kolem beder chundelatou oranžovou roušku. Kůži měl nelidsky černou. Netušil jsem, že existují tak černí lidé, a taky tak malí a hubení. Ukázalo se, že El Negro je dospělý muž, kost a kůže, byl nám sotva po loket. Stál ve skleněné skříni uprostřed koberce. Na podstavci byla přišroubovaná tabulka: Křovák z Kalahari.

Silněji než u kajmanů jsem měl pocit, že se dá do pohybu.

Nebo na mě na vteřinu upře oči. Káravě? Zlostně, protože jsem ho přišel obhlížet?

Tohle není muzeum voskových figurín. Nedívám se na iluzi pravosti; tenhle Křovák není hrůzně zdařilý odlitek a také ne náhodně v rašeliništi nalezená mrtvola nebo mumie jiného druhu. Je to člověk stažený z kůže a vycpaný jako zvíře. Někdo to musel provést a samozřejmě byly poměry takové, že preparátorem zaručeně byl bílý Evropan a jeho objektem černý Afričan. Obráceně by to bylo nemyslitelné. Polilo mě horko a cítil jsem, jak mě brní kořínky vlasů – z neurčitého pocitu studu.

Señora Lola neposkytovala žádný výklad, ani katalog nebo brožurku. Ťukla do otáčivého stojanu s pohlednicemi a upřela na mě zrak přes skla brýlí. Vzal jsem jediný pohled s Křovákem a na zadní straně četl: *Museo Darder – Banyoles. Bechuana.*

„Bechuana?“

Señora Lola na mě nepřestala skelně zírat. S mírně zakloněnou hlavou, bradou vytrčenou dopředu. Pohledy jsou po čtyřiceti pesetách, řekla.

Koupil jsem si dva.

O týden později v jazykové laboratoři jsem vyhledal slovo „Bechuana“ ve slovníku. Ukázalo se, že je to označení obyvatel Botswany, nebo přesněji: člena nejčetnější skupiny obyvatelstva Botswany, Tswanů. Takže žádný Křovák z Kalahari, ačkoliv ta poušť z větší části v Botswaně leží. Křováci jsou právě nejméně početný národ Botswany, téměř už vymřelý.

Dráždilo mě, že jeden z těch dvou nápisů, ten na podstavci, nebo ten na pohlednici, zjevně není správný. Čím déle jsem o tom přemýšlel, tím podivnější se mi to zdálo: člověk, přibitý hřebíky na dřevěný podstavec jako „Křovák z Kalahari“, jehož zobrazení můžeme poslat jako pozdrav z prázdnin s označením „Bechuana“. Kdo z těch dvou vlastně je? Co se s ním stalo? Za-

jímalo mě, kdo vypreparoval jeho tělo a jak se dostal do toho zapadákov. Živý? Mrtvý?

Nejasný původ je výrazem jeho úpadku jakožto jedince. Kromě vnitřností ho zbavili i osobnosti. Nemá už jméno, nikdo už nezná jeho datum narození a úmrtí. Všechny jeho charakteristiky se poztrácely, takže teď není ani jasné, ke kterému národu náležel. Pro školačky z Banyoles a také pro Ricarda je prostě El Negro. Černoch s velkým Č.

Nechal jsem si to projít hlavou. Jistý černý muž se kvůli vzpomínce na minulost, která vybledla, změnil na Černocho s velkým Č. Něco podobného, jako se děje s Neznámým vojínem. Ale to srovnání dál nevede, protože rozdíl je větší než shoda: s ostatky neznámého vojína se zachází s nejvyšší úctou, odpočívají pod mramorovou deskou zdobné hrobky, protože byl „jediným z nás“. Tělo El Negra stojí vzpřímeně ve vitríně; za vstupné padesát peset se můžeme pokochat pohledem na toho exota. I já jsem si ho prohlížel – ale ne beze studu.

Říkal jsem si: co kdyby někdo vypátral, kdo El Negro byl. Stal by se z něj zase člověk a už by ho nemohli vystavovat jako předmět – nebo zvíře. Probíral jsem tu myšlenku s kamarádem z výtvarné akademie a on mě povzbuzoval, abych to zkusil vypátrat sám. Opáčil jsem, že by z toho mohl udělat umělecký projekt. Prožili jsme jeden z těch večerů, kdy si myslíme, že nás napadá jedna skvělá myšlenka za druhou (bájili jsme o sérii fotografií, kterou bychom zvětšili jako negativ, takže by El Negro vypadal jako běloch, a také o „únosu“, přičemž bychom se postarali o to, aby se vynořil někde jinde). Ale nemohli jsme přijít na to, jaké poselství tím vlastně chceme vyjádřit. Vyslovit se proti rasismu, ano. Ale copak to jde prostřednictvím rozpustilého vtipu?

O něco méně složité – a přitom možná za stejným účelem – bylo: pokračovat prostě ve studiu. Zvolil jsem si technický obor,

ale silněji než dřív jsem si uvědomoval, že tropická agronomie obsahuje mnohem víc než zavodňování pouště. Neodvolatelně to znamená také konfrontaci s propastí mezi bělochy a nebělochy, a já jsem si říkal: tu překonat je snad ještě důležitější než zavlažování polí. Musím se jen postarat o to, přemítal jsem, aby ze mě byl zatraceně dobrý pracovník rozvojové pomoci.

Jamajka, 1985

Kromě jedné nezlomné katedrály není ve čtvrti Spanish Town nic, co by ještě připomínalo Španěly. Stopy více než stoleté španělské nadvlády vymazaly tropické bouře, zemětřesení, pleni-
vé výpravy bukanýrů a nakonec Angličané, kteří si Jamajku v roce 1655 podmanili.

V průvodci jsem se dočetl, že lenivá říčka, která napájí cukrové plantáže u Spanish Townu, nese pořád ještě španělské jméno Rio Cobre, ale železný most z roku 1801 (odolný proti orkánům) už ulili v Manchesteru a stál čtyři tisíce liber.

Ptal jsem se spolucestujících, zda se ještě někde objevuje název St. Jago de la Vega, jak se Spanish Town nazýval původně. Ale odvrátili hlavu nebo se na mě dívali s nechápavým výrazem.

„Narodila se tu zpěvačka Grace Jones,“ řekl muž, s nímž jsem sdílel přední sedadlo. Osušoval si čelo rukávem košile a já jsem čekal na pokračování nebo nějaký komentář. Ale nedostal se.

Mikrobus do Kingstonu byla výšeň na kolech. Těch pár okýnek, která se dala otevřít, byla dokořán; ruce z nich vystrčené se komíhaly a spirituály z rozhlasu se třepily na cáry zvuku, téměř už nepodobné hudbě. Jediné ochlazení přinášel vítr, který jsme rozproudili, když jsme zvýšili rychlost. Mačkali jsme se vedle sebe jako zboží. Muselo to být 13. listopadu 1985, protože jsem slavil jedenadvacáté narozeniny.

Projížděli jsme mezi poli s cukrovou třtinou. Listí se zeleňalo, ale stvoly byly žluté jako bambus. Některé byly zlomené nebo se nakláněly nad silnici, takže si člověk v ostře vybrané zatáčce musel dávat pozor, aby ho třtina nešvihla nebo neřízla. Stáhl jsem ruku a ven ji vystrčil teprve tehdy, když se místo třtiny objevily slumy Kingstonu.

Krajina vybledla. Výběžky města byly šedé jako lávové jazyky a z barabizen po obou stranách stoupal kouř. Riverton City, Hunts Bay, Greenwich Town, vesměs spíš smetiště než obytné čtvrti. Náš řidič kličkoval změtí cyklistů, nosičů a nákladáčků, až nebylo kudy proklouznout. Přímo před námi se tyčil zvrášený chomout Modrých hor (Blue Mountains) a dodával scéně dramatické zabarvení: jako by tam postavili tribunu s čestnými lóžemi, odkud je možné sledovat hemžení dole. Poblíž, na asfaltovaném plácku u benzinové pumpy, se tetelila kaluž vzduchu.

Blížili jsme se k *downtownu* s bludištěm uliček a obchůdků s rumem, a najednou jsme uvízli na tržišti. Náš mikrobus ze všech stran obklopil a téměř pohltil dav. Podle mapy to byla Queenstreet. Pohlédl jsem stranou a střetl se s očima prodavačky petroleje. Zpoza kanystrů a trychtýřů pozvedla růžovou dlaň.

„Juhú,“ volala. „Juhú, whity!“ Vymrštila se a chytla za zápeští kolemjdoucího. Aniž mě spustila z očí, upozorňovala ho: „Koukni! Bledoch.“

S jistým zpožděním mi došlo, že jsem na tomto místě atrakcí.

Moje bílá pleť přitahovala pozornost jako v zoologické zahradě; a já jsem nevěděl, co se ode mne očekává. Mám něco předvést? Mám dělat legrační obličej? Nebo mám ten tribunál podstoupit jako pokání? (Za co nebo za koho – za své mořeplavecké předky?)

Věděl jsem, že jsou v Kingstonu oblasti, kam běloši raději nemají chodit. Po celém městě visely neviditelné tabulky s nápisem POUZE PRO ČERNÉ, a kdo to upozornění nerespektoval, vysvlékli ho až na tu jeho bílou kůži. Každý pokus o odpor je údajně beznadějný a životu nebezpečný. Ale já jsem se neocítl na tržišti v Queenstreet z vlastní vůle; byl jsem náhodný cestující na předním sedadle mikrobuse. Šikmo přes čelní sklo běžel nápis JEŽÍŠ TĚ UTĚŠÍ. Cestoval jsem zákonným, ostrovními úřady uznávaným dopravním prostředkem. Copak za to můžu, že jsme tu uvízli?

Zatímco se mikrobusem krokem prodíral davem, vynořovaly se stále nové obličejy, a jakmile mě zahlédly, spustily pokřik. Snažil jsem se uzavřít před vnějším světem, před řidičovým klením a jeho pronikavým klaksonem, ale nešlo to. Jeden čahoun s kriketovou čepicí kšiltlem dozadu si dal práci a šel s námi. Gestikuloval směrem k Modrým horám, tam patří. „Uptown, whity! Straight uptown.“ Na jižních výběžcích pohoří, stovky metrů nad mořem, se rozkládaly vilové čtvrti s příjezdovými cestami a milimetrovými trávníčky. Podnebí tam bylo chladnější než dole u zálivu a nebylo tam tolik moskytů.

Přitlačil jsem založenými pažemi na bránci a upřel pohled na přihrádku v palubní desce. Nejvýš na vteřinku, ale stačilo to, aby mi ušlo, že můžeme popojet o celou délku ulice. Shluk u blatníku se rozpustil a o minutu později jsme už stáli na zastávce na South Parade.

Chytil jsem taxíka a zapomněl na zdlouhavý rituál, kterým se cizí lidé na Jamajce zdraví.

„Uptown, please,“ slyšel jsem, jak říkám. „Potřebuju do Cherry Gardens.“

Přijel jsem na Jamajku, abych se ponořil do kultury tohoto ostrova, ale ne jako fanoušek reggae, který si nechá vlasy spéct do vzdušných kořenů zvíci zápěstí. Nepřijel jsem ani kvůli marihuaně nebo přeludům rastafariánů. Kdyby to neznělo tak odtažitě, dalo by se říct, že tu jsem „na zkoušku“: chtěl jsem zjistit, zda se dokážu zabydlet v chudé zemi pod obratníkem Rakka. Tou dobou jsem už dva roky studoval tropické zemědělství v jednom zcela netropickém městečku na Rýnu. Byl jsem v polovině studia, ale měl jsem dojem, že se učím samé příliš abstraktní, příliš akademické věci. Cukrovou třtinu jsem znal jako *saccharum officinarum* ze skleníků katedry tropického pěstování plodin, uměl jsem z kousku stonku určit obsah cukru, ale jak vypadá třtinová plantáž, to jsem nevěděl. Stejně jako jsem nevěděl, zda bych se v tropech cítil doma. Co je vlastně „země třetího světa“? Z čeho se dá vyčíst dědictví koloniální minulosti a jak se s ním nejlépe vyrovnat?

Ale na Jamajce proběhlo všechno jinak, než jsem čekal. Každý můj krok poznamenala obezřetnost a nezvyk, hned od toho prvního: půlmetr se sklopenou hlavou dvířky letadla ven. Ten okamžik mi utkvěl tak ostře, jako by byl vystřižený z papíru. Sotva hodinku po západu slunce bylo nebe černočerné. Stál jsem nahoře na schůdkách z letadla a myslel, že na mě žhavé motory dýchají spousty horkého vzduchu. Ale dole na ranveji to nebylo jiné, u výdeje zavazadel jakbysmet. To je tedy tropické ovzduší: dusné jako v krytém bazénu.

V Kingstonu jsem měl bydlet u krajana Alexandra Hartmana, původem z Nijmegeny, absolventa nezápadní sociologie. Seznámil jsem se s ním na obecných přednáškách, kam během dovolené trávené v Nizozemsku přišel vyprávět o své práci

v Organizaci OSN pro výživu a zemědělství v Kingstonu, na Jamajce. Na dvou hustě popsanych listech leteckého dopisního papíru jsem vyložil, kdo jsem a co bych chtěl; odpověděl lístkem s jednou řádkou: Jsi vítán; až dorazíš, zavolej mi.

Když jsem čekal u naprázdno běžícího zavazadlového pásu, napadlo mě, že nemám žádnou alternativu pro případ, že Alex nebude doma. V příletové hale jsem vytočil jeho číslo. Uslyšel jsem klapnutí, pak se ozval ženský hlas. Jediné srozumitelné slovo: „Hello?“ Nebyl jsem zvyklý na melodii jamajštiny, což má být údajně angličtina, a zeptal jsem se na pana Hartmana.

„Me don't hear no-t'ing...“

Alex přišel k telefonu, můj dopis si pamatoval a bez okolků mi uložil, ať počkám na letišti: vyzvedne mě.

O tři čtvrtě hodiny později jsme ujížděli v Alexově novotou vonícím džípu značky Toyota podél pobřeží. Z poloostrova, na němž se rozkládá letiště, jsme opsali široký oblouk. V ohybu zálivu se jemně pohupovala světýlka zakotvených obchodních lodí. „Kingston je město, kde člověk potřebuje návod k použití.“

To jsem viděl: jeli jsme vlevo a volant jeho toyoty byl vpravo. Každá dvojice reflektorů pro mě znamenala bezprostředně se vynořující nebezpečí, kterému jsem se pokoušel uniknout instinktivním uhybáním doprava. Ale to Alex nejspíš na mysli neměl. Moc toho nenamluvil, byl o dvanáct let starší, uvážlivý, měl knír.

„Kdybychom tady teď vystoupili,“ řekl po chvíli, „do deseti minut nás někdo oloupí.“

Ohledával jsem očima okolí, ale nic, co by nahánělo strach, jsem nenacházel. Viděl jsem obrysy jeřábů a skladišť, boudu, která sloužila jako prodejna potravin, řádku palem královských. Štíhlé, majestátně vysoké stromy. Na kraji silnice si hrály děti; prováděly něco s bedýnkami od ovoce. Protože jsem si nedoká-

zal představit, že by byl Alex strašpytel (měl postavu basketbalisty), vycházel jsem z toho, že přehání.

Zastavili jsme pod ozářeným přístřeškem benzinové pumpy Esso. Alex si nechal načepovat plnou nádrž a u pouličního prodávače koupil balíček žvýkaček.

„A tady?“ zajímal jsem se, když zase nasedl. „Tady nás neoloupí?“

„Tady ne.“ Alexovi vyjely koutky úst vzhůru. „Vždyť říkám, Kingston je město, kde člověk potřebuje návod k použití.“

Přes blízkost moře nebyla vlhká deka zahalující ostrov cítit slane, ale kořeně. Na tu silnou rostlinnou vůni si člověk zvykl rychle. Stejně jako na postel bez přikrývek a s moskytiérou nad hlavou: po dvou nocích jako bych nikdy nespal jinak.

Na co jsem si nemohl a nechtěl zvyknout, byla přítomnost domácího personálu. Alex Hartman obýval vilu ve čtvrti Cherry Gardens, vystavěnou z kamene a porostlou bugenvilií. Úplný palác ve srovnání s pokojíky tři krát čtyři v kolejkách ve Wageningenu – kde jsme oba studovali. Ale ti služebníci, které si držel, představa, že se pro něj dřou, kuchařka a zahradník. Oba černí.

Marcia se objevila ráno přesně v jedenáct u branky. Až jsem se polekal, jak přesně odpovídala obrazu, který jsem si o ní vytvořil: podsaditá žena našlapující na vnější stranu chodidel, takže se trochu kolébá. Na hlavě měla jablíčkově zelený šátek ze stejné látky jako šaty. Alex odešel už brzy ráno do kanceláře, a tak mě předem zhruba uvedl do pravidel a rituálů v domě. Časový posun můžu vyspávat, jak dlouho chci, ale v jedenáct přichází kuchařka Marcia s košíkem nákupů. Má jistou zvláštnost: jako adventistka sedmého dne si celý den pozpěvuje žalmy. Na zahradníka nenarazím, ten chodí jen v úterý.

Pokusil jsem se představit si Marciinu roli v domácnosti

a v duchu jsem viděl, jak sklízí nádobí od snídaně z pánova stolu. Tak neochvějně jsou tedy vztahy určeny: stejně jako otroci, jejichž potomkem je, slouží i ona bílému pánovi. Nic jsem na to neřekl, ale umínil jsem si, že se tomuto stavu věcí tak snadno nepodvolím.

Marcia mě bodře pozdravila: „May the Lord bless you.“ Požehnej vám Pán Bůh. Podle hlasu jsem poznal, že to ona zvedla předchozího večera telefon.

Pečovala o mě až moc a byla na mě až moc hodná; něco tu nehrálo. Celý den jí zněla z úst zbožnost a vděk, šeptem i zpěvem. Nevěděl jsem, co na to říct, a čím déle jsem o její radostnosti přemýšlel, tím nepříjemněji jsem se cítil. Vybavil se mi můj profesor náboženství ze střední školy van Woerkom, farář, kterého vyhnali z Indonésie. Dýchavičným hlasem nás jednou učil o otroctví a o tom, jak ho křesťané ospravedlňovali. Odvolávali se na 9. kapitolu Genesis, příběh o třech Noemových synech. Van Woerkom předčítal pasáž, v níž Chám, předpokládaný praotec černé rasy, nedopatřením zahlédne otce nahého a opilého, jak leží ve stanu. Za ten „hřích“ byli on a jeho potomstvo odsouzeni být „nejbídňějším otrokem svých bratří“.

Já jsem to považoval za vrchol nespravedlnosti, ale pan farář van Woerkom dospěl k jinému závěru: „Aspoň vidíte, že bibli nemáte považovat za diktát, ale za referát.“ No ano, myslel jsem si, ale jestliže měl Bůh na mysli pravý opak, proč je to tedy v bibli nesprávně? Aniž si uvědomil, že ve mně zasil pochybnost, dodal van Woerkom, že holandská obchodníci s otroky křtili v podpalubí černochoy tak, že na ně vychrstli vědro mořské vody. „Protože pokřtění vynesli o pár zlatek víc.“

Pro toho, kdo vyrůstal s poselstvím lásky k bližnímu, jsou takové příběhy těžko stravitelné. Je to poznaček, který se usadí pod kůží, takže ho s sebou člověk nese po zbytek života.

Na okamžik mě napadlo, že bych o tom mohl Marcii vyprávět.

vět a zeptat se jí, jak může velebit boha, který je také bohem těch, co zacházeli s jejími předky jako s dobyt看em? Ale stejně rychle, jak mě to napadlo, jsem tu myšlenku zavrhl.

Když se naše pohledy střetly, křečovité jsem se usmál – po čase jsem se jí začal v domě vyhýbat.

Nevyrazil jsem na cestu nepřipraven. Naopak, celý rok jsem na utrechtské univerzitě navštěvoval přednášky z „karibistiky“. V akademické budově u paty Dómu předkládali svou vizi složitého Karibiku střídavě ekonomové, sociální geografové, antropologové a historici. Ale bez ohledu na obor skončili vřdycy u koloniální historie; to byl peň, na němž byla naroubována současnost.

Zhruba polovina studentů pocházela ze Surinamu nebo z Antil; pestré národnostní složení těchto karibských států tu zastupovala hrstka Hindů a Javánců, ale také asi deset kreolů z odštěpené marxistické skupinky Redi Doti, což znamená v jazyce sranang „rudozem“. Sympatizovali s Desim Boutersem, plukovníkem, který v roce 1981 uchvátíl v Surinamu moc a v koloniální pevnosti Fort Zeelandia nechal zavraždit patnáct vůdčích osobností veřejného života. Ale ani tyto „události“ nelze podle studentů z Rudozemě vnímat bez souvislosti s koloniální minulostí.

Na našem seznamu literatury byly akademické rozpravy s tituly jako *Rasové vztahy v Karibiku*, ale i román *The suffrage of Elvira* (Volby v Elviře) od V. S. Naipaula, v němž karibské pocity loajality na základě barvy a kultury vypadaly tak tvárně a kluzce, že je člověk sice cítil, ale nikdy je nedokázal uchořit. Rozčarovalo mě, když jsem se u Naipaula dočetl – i když šlo o fiktivní příběh –, že pověra o černé čubě odvozená z vůdů ovlivnila první volby na Trinidadu a Tobagu.

A pak tu byly epické příběhy o marronech. Ze španělského

slova *cimarron*, zdivočelý. V Surinamu jim říkají *bosnegers* (lesní černoši) – podle studentů z Rudozemě „první bojovníci za svobodu v Novém světě“. Byli to uprchlí otroci, kteří se jako štvaná zvěř dokázali udržet na okraji karibského plantážního hospodářství. Četli jsme o nich ve zprávě pro britskou Dolní sněmovnu z roku 1795, nazvané *Postřehy o pozici, charakteru, způsobech a životním stylu marronských černochů na ostrově Jamajka*. Zprávu sestavil Bryan Edwards, koloniální správce, pro kterého poslali v roce 1759 – bylo mu tehdy šestnáct let – do Bristolu, aby převzal po strýci plantáž na severním pobřeží Jamajky (šest set hektarů třtinových a kokosových polí, včetně cukrového mlýna, palírny, stájí, kovárny, baráků pro otroky, koní a černošských otroků). Chlapec pokřtil svůj majetek „Bryan Castle“, a jak dospíval, začalo ho víc než pěstování cukrové třtiny či zpracovávání melasy na rum zajímat dějepisectví. Není divu, že se věnoval marronům (skupině o nanejvýš několika tisících lidí) – ohrožovali totiž existenci kolonie. Skrývali se na vrcholcích Modrých hor (návětrní marroni) a v krasovém pohorí Cockpit Country (závětrní marroni). Cockpit Country – už jen ten název měl vznešený a povýšený přídech. Koloniální správa nechala čas od času pročesat džungli, ale lesy a jeskyně skýtaly při urputných honech dostatek ochrany. S ukořistěnými puškami a mačetami na sklizeň třtiny vyráželi marroni z hor a vyvražďovali jednu plantážnickou rodinu za druhou.

Čím déle jsem četl, tím větší sympatie jsem k marronům cítil. Když Edwards psal o běloších, kteří si netroufají dál než pár kilometrů od pobřeží, říkal jsem si: dobře jim tak. V duchu jsem marronům fandil, tak jako jsem při sledování býčích zápasů v televizi vždycky doufal, že býk zvítězí nad matadorem.

Bolestné bylo zjištění, že se marroni pronásledovali i navzájem. Příslušníci kmene Ašanti (ze Zlatonosného pobřeží, nynější Ghany) a Joruba (z dnešní Nigérie) spolu soupeřili. Současně

válčilo společenství z Modrých hor – se střediskem Nanny Town, které mělo pověst nedobytného města – se skupinou z Cockpit Country. Nanny Town byl pojmenován podle legendární „královny Nanny“, Ašantky, která prý byla – jako kněžka náboženství obeah – v přímém styku s africkými předky. Svými kouzly dokázala uvést bojovníky do stavu opojení, takže se cítili neporozitelní, překonali svá tělesná omezení a podle potřeby se dokázali proměnit v ptáky. „Všichni se nechávají strhnout temnými pověrami z Afriky,“ psal Edwards, „a to s tak vášnivou horlivostí a zbožným západem, že – podle mého mínění – mohou být vykořeny jedině jejich smrtí.“

Na rozdíl od návětrných marronů, kteří raději v boji zahynuli, než by se vzdali, uzavřeli závětrní marroni v roce 1738 s ostrovní správou pakt. Výměnou za miniaturní svobodný státček v Cockpit Country, kde budou smět žít po svém, se zavázali, že každého uprchlého otroka, který u nich bude hledat útočiště, napříště vydají koloniální moci. „Za odměnu třicet šilinků na hlavu, plus výdaje.“ Kdo se pacifikaci nepodvolí, toho marroni sami „zabijí nebo zajmou“ (článek šest úmluvy). Pokud můžeme Bryanu Edwardsovi věřit, účastnili se závětrní marroni fanaticky honů, jako byl v roce 1760 hon na uprchlého černocho ze Zlatonosného pobřeží jménem Tackey. „Tento nešťastník, který přežil většinu svých druhů, byl nalezen beze zbraně a nahý, jak bloudí po lesích, načež se marroni za halasného válečného pokřiku pustili do jeho pronásledování.“ Edwards popisoval podrobně, jak to skončilo: marroni muže spřízněného s nimi osudem stáli a jeho srdce a vnitřnosti „opekli a snědli“.

Nešlo mi to do hlavy. Řekněme, že to tak bylo – co jiného z toho lze odvodit, než že marroni z Cockpit Country byli banda barbarů? Představa, že černoši pomáhali bílým nepřátelům tím, že pořádali hony na jiné černochoy, a dokonce je jedli, se prostě nedala pochopit. K mému překvapení měli studenti z Rudo-

země – ti dokázali totiž vysvětlit cokoliv – odpověď pohotově: plantážnická třída utiskovala závětrné marrony tak dlouho a tak urputně, že potlačila i jejich uvědomění. Jinými slovy, nebyli už odpovědní za své činy. Ta úvaha na mě udělala dojem. I když jsem měl potíže s neúměrnou dávkou „nároku vyjadřovat se k věci“, který si kreolští Surinamci marxistického přesvědčení osobovali na základě obětí svých předků, jejich názory mě nenechávaly lhostejným. Kdo se díval levicovou optikou, viděl svět záviděníhodně jasně, a i mě takový pohled přitahoval.

Docenti karibistiky trpělivě naslouchali našim diskusím, ale v závěrečném testu nelítostně smečovali. Obsahoval jedinou otázku: „Představte si, že jste prezidentem Surinamu. Jakou politiku navrhuje pro příštích pět let? Zdůvodněte.“

Na své mapě („Objevte Jamajku“ – vydání Jamajské turistické organizace, které sponzorovalo Esso) jsem našel Cockpit Country jako nevybarvené srdce ostrova. Podle mapy tam nebyla žádná infrastruktura, jen jeskyně (The Windsor Caves) a pár horských štítů. Když jsem chtěl navštívit potomky marronů, musel jsem doslova opustit prošlapané stezky. Nedaleko obce Cambridge se oddělovala tečkovaná čára (lesní cesta), která vedla až k opevnění bývalé vojenské základny. Tamodtud měla vést prosekaná stezka džunglí, pojitko několika marronských osad s vnějším světem. V mém průvodci se o obyvatelích psalo jako o pamětihodnosti číslo 7. „Lze je navštívit,“ znělo bližší vysvětlení. „Vezměte s sebou láhev rumu pro náčelníka, tím si zajistíte, že bude vaše návštěva vítaná.“

To znělo prostě. Ale kde začít?

První den aklimatizace ve vile Alexe Hartmana jsem konečně sebral odvalu a zeptal se Marcie, co ví o královně Nanny.

„Oh Nanny!“ zvolala. „To je naše národní hrdinka.“ Zkřížila